

SHAÑARAQTA ER HÁM HAYALDÍŇ RÓLI

Sagindikova Nargiza Jubatqanovna

Qoraqolpoq davlat universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrası professori, Ph.D.

Kenesbaeva Dilaram

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq ma'mleketlik

universiteti 4-kurs studenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14172151>

Annotaciya. *Bul maqalada shañaraqtaǵı er hám hayaldıń róli hám onıń shañaraqtaǵı áhmiyeti haqqında sóz etiledi.*

Tayanış sózler: *Shañaraq, neke, finans, tárbiya, shañaraq párawanlıǵı, jınıslıq róller, ekonomikalıq funkciya.*

Shañaraq birliǵı jámiyettiń tiykarı bolıp xızmet etedi, bul jerde er hám hayaldıń róli onıń turaqlılıǵın hám tárbiyasınıń ajıralmaytuǵın bólegi bolıp tabıladı. Bul ról waqıt ótiwi menen mádeniy, social hám ekonomikalıq faktorlar tásirinde rawajlanıp bardı, biraq olardıń tiykarǵı maqseti birdey bolıp qalıp atır: perzentlerin hám bir-birlerin qollap-quwatlaw, jaqsı kóriw hám jol-joba beriw.

Nekeden ótip, shañaraq qurılǵannan keyin ol bir neshe basqışlardı basıp ótedi. Usılardan eń kóp gúzetiletuǵını social hám psixologiyalıq tárepten úlken áhmiyetke iye bolatuǵında tap usı jas shañaraq basqışına tuwrı keledi. Bul basqışda er-hayallardıń shañaraqlıq turmıs haqqındaǵı qıyalları qalıplesedi, perzentler dúnyáǵa keledi, olardı tárbiyalaw menen baylanıslı bolǵan tiykarǵı jumıslar ámelge asırıladı.[2,160]

Tariyxıy tárepten er hám hayaldıń róli kóbinese anıq belgilengen. Er ádetde shañaraqtı finanslıq turaqlılıq hám qorǵaw ushın juwapker bolǵan baǵıwshı rólin óz moynına aladı. Ol finans, tálim hám shañaraq párawanlıǵı boyınsha úlken qararlar qabıl etip, abroylı shaxs retinde kórilgen.

Kerisinshe, hayal birinshi náwbette úy wazıypaları-balalarǵa ǵamxorlıq qılıw, úy xojalıǵın basqarıw hám shañaraqtıń sezimiy párawanlıǵın támiyinlew ushın juwapker bolıp tabıladı. Bul miynet bólistiriwi social normalar hám úmitlerge tiykarlangan bolıp, gender rólin kúsheyttirdi.

Zamanagóy jámiyette bul ról jánede quramalastı. Eki tárepte úy xojalıqlarınıń ósiwi jáne social qatnaslardıń ózgeriwi menen er hám hayal kóbinese finans, balalardı tárbiyalaw hám úy xojalıǵın basqarıw menen baylanıslı wazıypalardı bóliw kerek dep esaplaydı.

Kóplegen juplıqlar teńlik hám óz-ara qollap-quwatlawdı birinshi orınǵa qoyıp, eki tárepte shańaraqlıq turmısqa kem úles qosıwın tán aladılar. Bul sheriklik hám birgelikte qarar qabıllaw aytıp ótken sheriklik haqqındaǵı ósip baratırǵan túsinikti sáwlelendiredi.

Shańaraqtaǵı er adamnıń róli kóp qırılı hám úydiń ulıwma iskerligi hám párawanlıǵı ushın júdá zárúrli bolıp tabıladı. Búgingi kúnde erler kóbinese sezimiy qollap-quwatlaw, ata-ana hám úy xojalıǵın basqarıwdı óz ishine alǵan keńlew wazıypalardı atqaradılar. Bul róldi túsiniw shańaraqtıń saw dinamikasını rawajlandırıw hám qatnaslardı rawajlandırıw ushın júdá zárúrli bolıp tabıladı.

Tariyxıy tárepten, er shańaraqtıń materiallıq mútajliklerin támiyinlew wazıypası júkletilgen tiykarǵı baǵıwshı retinde kórilgen. Bul ról dáramat alıw, ekonomikalıq turaqlılıqtı támiyinlew hám uzaq múddetli finanslıq qararlardı qabıllawdı óz ishine aladı. Er adamnıń róli shańaraq ushın qáwipsizlik hám turaqlılıq sezimin ornatadı, basqa shańaraq aǵzalarına tálim, qızıǵıwshılıq hám jeke ósiw menen shuǵıllanıw imkaniyatın beredi.

Shańaraqtıń ekonomikalıq funksiyası onıń tiykarǵı funksiyalarınan biri esaplanadı.

Shańaraq ekonomikası, byudjetin rejeli jumsaw, kúndelik ǵárezetke, zárúr buyımlarǵa pul ajratıw, bir neshe jıldan keyin alınatuǵın zatlarǵa aqsha jıynaw, tejob júrgiziw er-hayaldıń úlken tájiriyebe, ilmiy tájiriyesine baylanıslı. [1,47]

Sonlıqtan da shańaraqtı finanslıq jaqtan támiyinlew kóbinese er adamnıń róli bolıp tabıladı.

Finanslıq támiynattan tısqarı, erler kóbinese qorǵawshı retinde qaralǵan. Bul qorǵaw róli shańaraqtı sırtqı qáwiplerden qorǵaw hám sezimiy qáwipsizlikti támiyinlewdi óz ishine aladı.

Dástúriy rólden tısqarı, er adamlar shańaraqqa qosqan sezimiy úlesleri menen barǵan sayın kóbirek tán alınıp atır. Er adam hayalı hám balaların sezimiy qollap-quwatlaydı, tárbiyalaw hám mehriban ortalıqtı rawajlanıradı. Buǵan aktiv tınlaw, ruxlandırıw hám qıyın jaǵdaylarda járdemlesiw kiredi. Sezimler ámelde barlıq shańaraqqa tiyisli baylanıslardı bekkemleydi hám ulıwma párawanlıqtı asıradı.

Er adamnıń róli qarar qabıllawda ómirlik joldas bolıwdı da óz ishine aladı. Finans, ata-ana yamasa keleshekti joybarlaw boyınsha birgelikte qarar qabıllaw nekede teńlik hám óz-ara húrmetti talap etedi. Bul shańaraqqa tiyisli dinamikani jaratıw ushın júdá zárúrli bolıp tabıladı, sebebi eki tárepte ózleriniń keleshekleri hám túsiniyelerine úles qosadılar.

Zamanagóy shańaraqlıq turmısqada erler kóbinese ata-analardıń zárúrli wazıypaların óz juwapkershiligine aladılar. Birgelikte tárbiyalaw ádetiy jaǵdayǵa aylandı. Buǵan kúndelik ǵamxorlıq wazıypalarında qatnasıw, úy wazıypalarında járdem beriw, mektep ilajlarında qatnasıw hám sezimiy jáne social rawajlanıw boyınsha kórsetpeler beriw kiredi.

Shańaraqta er adamnıń róli úy xojalıǵın basqarıwǵa tiyisli bolıp tabıladı. Kóplegen zamanagóy shańaraqlar úydi saqlawǵa ulıwma jantasıwdı qollaydılar, er adamlar úy jumıslarına, awqat tayarlawǵa úles qosadılar. Bul sheriklik háreketi kóbinese hayallarǵa júklenetuǵın júkti jeńillestiriwge járdem beredi hám teń salmaqlılıqlı sheriklikke járdem beredi. Úy xojalıǵın basqarıwda qatnasıw qarım-qatnaslar sheńberinde teńlik hám húrmetti kórsetedi. Sonıń menen birge, ol balalar ushın unamlı órnek bolıp, olarǵa ulıwma juwapkershilik hám ishki turmısdaǵı sheriklik haqqında úyretedi.

Er adamlardıń rawajlanıp atırǵan róline qaramay, qıyınshılıqlar saqlanıp qalıp atır. Social úmitler hám dástúriy stereotipler er adamlarǵa arnawlı bir róldi orınlaw ushın basım ótkiziwi múmkin, eger olar bul úmitlerdi qandira almasalar, jetispewshilik sezimlerine alıp keledi.

Shańaraqta er adamnıń róli zárúrli hám kóp qırılı bolıp, finanslıq támiynat, sezimiy qollap-quwatlaw, aktiv tárbiya hám úy xojalıǵın basqarıwdı óz ishine aladı. Jámiyet rawajlanıwda dawam eter eken, er adamlar shańaraqlıq turmısda teń huqıqlı sherikler retinde barǵan sayın kóbirek tán alınıp atır, bul bolsa shańaraqtı tárbiyalawdıń sezimiy hám ámeliy táreplerine úles qosıp atır. Bul juwapkershilikti óz moynına alıw hám ashıq baylanıstı rawajlandırıw arqalı er adamlar barlıq shańaraq aǵzalarına payda keltiretuǵın mehriban hám qollap-quwatlaytuǵın ortalıqtı jaratılıwna járdem beredi. Aqır aqibet, er adamnıń aktiv qatnası tekǵana shańaraqqa tiyisli sabaqlardı bekkemlep qalmastan, bálkim keleshek áwladlardıń ósiwi hám rawajlanıwına da járdem beredi.

Shańaraqtaǵı hayaldıń róli shańaraqlıq turmıstıń eń zárúrli hám dinamikalıq elementlerinen biri bolıp tabıladı. Dástúriy ról kóbinese hayaldı tiykarǵı ǵamxorlıq kórsetiwshi hám úy bekesi retinde aytıp ótken bolsada, zamanagóy kóz qarastan alǵanda hayaldıń úlesi bul wazıypalardan talay uzaǵıraq dawam etiwın tán aladı. Búgingi kúnde hayaldıń róli shańaraqta ómirlik joldas bolıw, emocional járdem kórsetiw, ǵamxorlıq qılıw hám juwapkershilikler kiredi. Bul evolyuciya neke, jınıslıq róller hám shańaraqlıq turmıstıń ózgerip baratırǵan qásiyetlerin sáwlelendiredi.

Hayallardıń tiykarǵı wazıypası shańaraqqa ǵamxorlıq qılıw edi. Ol kóbinese perzentleri, kúyewi hám basqa shańaraq aǵzaları ushın sezimiy hám fizikalıq ǵamxorlıq qılatuǵın edi. Bul ǵamxorlıq qılıw róli búgingi kúnde de zárúrli, eger ol shańaraqtaǵı ǵamxorlıq qılıw róline er adamlardıń barǵan sayın kóbeyiwi menen teń bolsada. Ulıwma alǵanda, hayal er adamdı sezimiy tárepten qollap -quwatlaydı, jaqsı ortalıq jaratadı hám úydegi jumıslardıń jaqsı ámelge asıwına úles qosadı. Bul tekǵana úydi basqarıwdı, bálkim shańaraq aǵzaları menen jaqsı qarım-qatnasda bolıwdı, balalardıń sezimiy hám ruwxıy kamalına ǵamxorlıq qılıwdı hám de ómir joldasın qollap-quwatlawdı óz ishine aladı. Zamanagóy nekelerde hayal kóbinese teń huqıqlı ómirlik joldas dep esaplanadı.

Búgingi kúnde kóp shańaraqlarda pul, qararlar shıǵarıw, úy jumısların orınlaw juwapkershiligine iye bolǵan ómir joldaslar óz-ara ómir keshirediler. Búgingi kúnde kóp hayallar shańaraǵın materiallıq tárepten támiyinlew ushın kásip iyelemekte.

Zamanagóy shańaraqta hayallar shańaraqqa tiyisli paydanıń bólistiriwi jáne onı nege isletiw máselelerinde de jetekshilikke dawa etpekteler. [3,250]

Ómir joldaslar arasındagı sheriklik jeke hám shańaraqlıq turmısa teń salmaqlılıqtı támiyinlep, óz-ara húrmet hám sheriklikti kúsheytedi. Hayal shańaraqta sezimiy járdem hám turaqlılıqtı támiyinlewde zárúrli orındı iyeleydi. Ol kóbinese qıyın jaǵdaylarda járdem hám kúsh deregi bolıp xızmet etedi. Hayal menen er arasındagı sezimiy baylanıslılıq shańaraqtaǵı awızbirshilikke úlken tásir kórsetedi. Hayal sezimi - sezimlerin túsiniw, shańaraqtaǵı qarım-qatnaslar bekkem bolıwına úles qosadı jáne bul tekǵana kúyewine, bálkim balalarına da payda keltiredi. Shańaraqtıń sezimiy párawanlıǵı er-hayal arasındagı qarım-qatnaslar menen bekkem baylanıslı bolıp, hayaldıń bul sabaqlardı bekkemlewdegi ornı júdá zárúrli bolıp tabıladı.

Sezimiy hám psixologiyalıq járdem wazıypalar qanday bóliniwinen qaramastan, er hám hayaldıń sezimiy hám psixologiyalıq róli birinshi orında turadı. Kúshli sheriklik baylanıs, isenim hám óz-ara húrmetke tiykarlanadı. Er hám hayallar kóbinese bir-birleriniń tiykarǵı qollap-quwatlaw sistemaları bolıp, qıyın jaǵdayda járdem beredi hám jetiskenliklerin birgelikte bayramlaydı. Bul sezimiy baylanıs balalar ushın tárbiyalıq ortalıqtı jaratıw ushın júdá zárúrli bolıp tabıladı, sebebi olar ata-anaların baqlaw arqalı muhabbat, sheriklik hám dawları sheshiw qádiriyatların úyrenediler.

Ata-ana er hám hayal dinamikasınıń oraylıq tárepi esaplanadı. Eki tárepte perzentleriniń xarakteri hám qádiriyatların qalıplestiriwde zárúrli ról oynaydı. Sheriklikte tárbiyalaw intizam, tálim hám tárbiyada ulıwma juwapkershilikti óz ishine aladı. Bunnan tisqari, ata-analar teń salmaqlılıqlı sheriklikti modellestirgende, balalar keleshektegi qarım-qatnaslarında toparlıq jumıs hám húrmet zárúrligini bilip aladılar.

Ulıwma róldiń abzallıqlarına qaramay, qıyınshılıqlar payda bolıwı múmkin. Jumıs hám shańaraqlıq turmıstı teń salmaqta uslap turıw, stressti basqarıw hám hár qıylı tárbiya usılların basqarıw qarım-qatnaslardı buzıwı múmkin. Er-hayallar bul mashqalalardı sheshiw ushın ashıq ushırasıwları hám turaqlı sheriklikti rawajlandırıwları gerek. Maslasıwshańlıq tiykarǵı esaplanadı, shańaraqqa tiyisli sharayat ózgergende, jumıstaǵı ózgerisler, salamatlıq máseleleri yamasa jańa balalar keliwi sebepli, juplıqlar uyqaslıqtı saqlaw ushın óz róli hám minnetlemelerin qayta kórip shıǵıwǵa tayın bolıwları gerek.

Juwmaqlap aytqanda, er hám hayaldıń shańaraqtadı ról bir-birin toltırıp turadı. Ádetde er adamlar shańaraqqa ġamxorlıq qılsa, hayallar bolsa kóbirek úy jumısların orınlaydı. Biraq, zamanagóy shańaraqlarda bul ról bargan sayın maslasıwshı bolıp, eki tárepte shańaraqtıń finanslıq, sezimiy hám xojalıq mútajliklerine úles qosadı. Tabıslı neke ashıq baylanıs, óz ara túsiniw hám shańaraqtıń párawanlıǵı ushın óz-ara baǵıshlanıwına tiykarlanadı.

REFERENCES

1. D.Abdullaeva, R.Yorqulov, N.Atabaeva "Oila psixologiyasi" Tashkent 2015, 47- bet.
2. Ğ.B.Shoumarova "Oila psixologiyasi" Tashkent 2008, 160-bet
3. V.Karimova "Oila psixologiyasi" Tashkent 2007, 50-bet.